

УДК 94 (477+470) «1918»

КУБАНЬ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПОГЛЯДАХ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Іван Пасічник

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04070, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: IvanNic@bigmir.net

Питання приналежності Кубані завжди було актуальним для українського суспільства. Неодноразово президенти сучасної України на запитання журналістів про територіальні претензії Росії на Крим, апелювали до їх безпідставності, нагадуючи, що у складі РФ є українські етнічні землі і, насамперед, Кубань. Втім це все не завадило Росії окупувати Крим і розпочати агресію на Донбасі. Більше того, російська пропаганда, у тому числі деякі відомі історики, почала обґрунтовувати свої права на Кримський півострів, подекуди, ще й існуванням «самостійного» Криму у період громадянської війни 1918-1921 рр. У свою чергу українські науковці мають право дати адекватну відповідь своїм колегам з Росії, нагадавши про існування у 1918-1920 рр. Кубанської Народної Республіки (КНР), населення якої тяжіло до злуки з Україною. Вже не одне десятиліття побутує думка про те, що гетьман П. Скоропадський у силу суб'єктивних причин втратив найбільш реальний шанс у 1918 р. об'єднати Кубань з Українською Державою. Втім дослідження його державотворчих поглядів на Кубань та й загалом усієї тодішньої політичної ситуації дасть змогу краще відповісти на це питання.

Досліджень, присвячених поглядам П. Скоропадського на Кубань на сьогодні немає. Втім побіжно про це можна дізнатися як із загальних праць про Кубанську Народну Республіку (Д. Білий [1], Р. Коваль [2], Р. Польовий [3]), так із робіт, присвячених зовнішній політиці Української Держави (О. Бойко [4], І. Дацків [5], В. Матвієнко [6], В. Соловйова [7] й ін.). Отже метою публікації є з'ясування й аналіз поглядів гетьмана Павла Скоропадського на приналежність і майбутнє Кубані у взаємозв'язку з Україною.

Одним з найважливіших державотворчих завдань, що постали перед гетьманом П. Скоропадським, було вирішення «територіального питання». Тобто окреслення кордонів Української Держави та будівництва чіткої стратегії відносно тих держав і державних утворень, які входило до кола стратегічних інте-

ресів України. Саме до таких утворень і належала Кубанська Народна Республіка, значну частину населення якої становили українці.

Проте на момент приходу до влади П. Скоропадського КНР вже зазнала чимало драматичних подій. Так революційні події 1917 р. дуже серйозно вплинули на розвиток національної та правової свідомості усіх частин колишньої Російської імперії. Не минуло це і території Кубані, населення якої встигло утворити власні самоврядні органи – Кубанську Крайову Раду, Кубанську Законодавчу Раду та Кубанський Крайовий Уряд. Виступаючи під гаслами майбутньої Російської федеративної демократичної республіки, кубанці (як козаки, так й іногородні) вірили, що у майбутньому Кубань стане рівноправним суб'єктом федерації після відповідного рішення російських Установчих зборів. Однак на заваді цим сподіванням кубанців стали більшовики, які вчинивши листопадовий державний переворот у Петрограді, звернули свої погляди на ті області, де, на їх думку, сиділи контрреволюціонери. Завдяки своїй пропаганді більшовики змогли деморалізувати й обманути значну частину населення Кубані та розпочати її завоювання.

У намаганні врятувати свій край і створити спільний антибільшовицький фронт лідери кубанських козаків вирішили об'єднати свої сили з гірськими народами Північного Кавказу й іншими козацькими областями (Терек, Військо Донське) і як результат сформувався Південно-Східний союз. Втім смерть донського отамана О. Каледіна та нові поразки від більшовиків показали багато у чому слабкість нового союзу та змусили кубанців звернути свої надії на порятунок на Українську Народну Республіку (УНР), яка 22 січня 1918 р. проголосила свою незалежність. Вже 16 лютого 1918 р. Законодавчою Радою на чолі з М. Рябоволом була проголошена Самостійна Кубанська Народна Республіка у складі Кубанської та Терської областей, Чорноморської та Ставропольської губерній. А через кілька днів приватна нарада Ради (сесія її була перервана) ухвалила рішення про федеративний зв'язок з УНР. Не-

зважаючи на те, що значної частини членів Ради на той час у силу військових дій на нараді не було, важливим є те, що за федерацію проголосували навіть і відомі противники цієї ідеї, наприклад Д. Скобцов [8].

Це все пояснювалося тим, що не маючи достатніх відомостей про тодішнє важке становище України, багато кубанців мали певні надії про можливість єдиного порятунку від братньої Великої України. Проте, як відомо, УНР у той же період сама перебувала на межі зникнення, програючи у війні з більшовиками. Тому і допомогти відчутно, а тим самим скріпити федеративний зв'язок з Кубанню, лідери УНР аж ніяк не могли. Як наслідок, навесні більша частина Кубані опинилася під більшовицькою окупацією, а кубанське козацтво, поневіряючись по степах, зустріло Добровольчу армію, союз з якою вже незабаром принесе багато горя кубанцям.

Новий шанс, а подекуди чи не найбільш значущий, на єднання між Кубанню та Україною випав вже на період Гетьманату. Про це зазначають як очевидці, так і сучасні історики. Зокрема, всі вони нагадують про приїзд до Києва 28 травня 1918 р. кубанської делегації на чолі з головою Законодавчої Ради КНР М. Рябоволом. У ній, окрім цього відомого лідера козаків-чорноморців, були також С. Шахін-Гірей (заступник голови Ради й очільник комітету кавказьких горців), члени Ради К. Безкровний (козак-чорноморець), Г. Омельченко (козак-чорноморець), П. Каплін (козак-лінієць) і міністр хліборобства Д. Скобцов (козак-лінієць). Ця делегація мала на меті просити Україну надати кубанцям зброю для боротьби з більшовиками, а також визнати КНР як самостійну державу і тим самим на російсько-українських мирних переговорах зробити неможливим розгляд прав РСФРР на Кубань.

Втім, опинившись у Києві, прихильники єднання України М. Рябовол, С. Шахін-Гірей і К. Безкровний від імені населення Кубані не могли не розпочати питання про можливість злуки двох братніх держав. Тим більше, що було видно на офіційних прийомах у гетьмана, що П. Скоропадський, як й інші високопоставлені українські посадовці, зацікавленні у поглибленні союзу України та Кубані.

Тодішній міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко вказував, що між ним та українською частиною делегації було досягнуто порозуміння у справі проведення переговорів про початок об'єднання України та Кубані [9]. Втім вони повинні були

відбуватися секретно, оскільки кубанці перебували у певній залежності від свого союзника – Всевеликого Війська Донського, яке було рішучим противником прилучення Кубані до України та мало на це свої плани. Переговори йшли доволі вдало, оскільки питання майбутнього статусу Кубані (автономія, федерація й ін.) не було принциповим для представників Української Держави. Однак занепокоєні ходом переговорів представники російської частини кубанської делегації П. Каплін і Д. Скобцов поспішили виїхати на Дон, щоб провести серед кубанського козацтва агітацію, направлену проти єднання з Україною. Ними ж були попереджені про дії М. Рябовола й інших делегатів і представники донців і Добровольчої Армії.

У результаті, перебуваючи під тиском своїх союзників, лідери КНР на так званій Новочеркаській нараді прийняли рішення про визнання неприйнятним об'єднання Кубані й України. М. Рябоволу ж наказувалося вести переговори лише про надання кубанцям зброї, що і було виконано Українською Державою. Вже у червні 1918 р. у розпорядження кубанського уряду було надіслано перші вагони зі зброєю: 9700 рушниць, 5 мільйонів набоїв і 50000 снарядів для трьохдюймових гармат [7]. І в наступні місяці різноманітне військове постачання кубанців продовжувалося. Між тим українська сторона зі схвалення гетьмана розробила вже план, за яким передбачалося висадити на Таманському півострові 15-тисячну Окрему Запорізьку Армію на чолі З. Натієвим. Разом з місцевим партизанами, які б підняли повстання, українська армія мала б визволити регіон і цим самим сприяти об'єднанню Кубані з Україною. Втім подвійна політика німців, від яких залежали військова справа в Україні, та саботаж у військовому міністерстві (в якому були прихильники «єдиної та неділимої» Росії) привели до того, що цінний час для здійснення плану було втрачено. Натомість, попереджена про плани України Добровольча армія на чолі з українофобом А. Денікіним здійснила свій успішний похід на Кубань, очистивши її від більшовиків. Після цього висадка українського десанту стала неможливою, а Кубань на найближчі два роки перетворилася на місце збору антиукраїнських сил, що виступали за «білу» Росію.

Провал плану об'єднання деякі сучасники покладали на гетьмана. Василь Іванис, останній голова кубанського уряду, покладаючи винуватість на деяких авторитетних кубанців, писав, що якби у Києві на той час не був би проросійський уряд, то він сам мусив вхопитися за Кубань

як за перлину України і сам запропонувати їй не автономію, а федерацію чи конфедерацію. В. Іванис продовжував: «Він мусів приголубити сторіччями одірваних синів і дочок, як біблійний батько блудного сина» [10].

Такі думки В. Іваниса підтримують і деякі сучасні вітчизняні дослідники. На думку Д. Снегір'єва, на Кубані багато у чому визначалося майбутнє України. Зокрема, якби б гетьман використав пропозицію КНР і негайно втягнув її на будь-яких умовах в «орбіту українських політичних дій», то напевно наслідки боротьби з більшовиками були більш позитивними. Крім того перекидання на Таманський півострів Запорізької дивізії з подальшою мобілізацією кубанських козаків зробило б неможливим подальше протистояння України з Добровольчою армією. Остання ж змушена була перебраться за Волгу чи до Сибіру, щоб там створювати антибільшовицький фронт. Як наслідок, за таких умов Антанта допомагала б Україні, а не Добровольчій армії, у боротьбі з більшовиками, а між Кубанню й Україною була б відновлена «традиція єдності» [11]. Після російської агресії такі думки стали активно поширюватися в Інтернет-просторі.

Втім багато істориків з такою позицією Д. Снегір'єва не погоджуються. Наприклад, О. Бойко вбачає у плані висадки десанту усі ознаки відвертої авантюри. Оскільки, навіть у разі успіху українська армія могла опинитися у важкому становищі, так як могли розпочатися військові зіткнення з Добровольчою армією та гірськими народами, що не визнали б приєднання Кубані до України [4]. З такою думкою авторитетної дослідниці безумовно певною мірою дійсно можна погодитися. Однак треба пам'ятати, що 1917-1922 роки на теренах колишньої Російської імперії позначилися не лише своїм трагізмом, а й авантюризмом військових кампаній. Тобто багато як великих перемог, так само як і поразок, отримувалися не лише за рахунок продуманої стратегії та тактики, а й відкритої авантюри, збігу обставин і випадковостей. Таким яскравим прикладом є авантюра «білого» російського генерала Р. фон Унгерна-Штернберга, який опинившись у 1920 р. у Монголії, захистив незалежність цієї країни від китайських військ.

У цілому, на нашу думку, всі звинувачення адресовані П. Скоропадському відносно Кубані, у тому числі ніби він не підтримував прагнення українців щодо злуки Кубані та України, є абсолютно неприйнятними. Навпаки П. Скоропадський безумовно бачив майбутнє Кубані з Україною і на це вказує багато різно-

манітних фактів.

По-перше, в уявленнях гетьмана Кубань поставляла українською етнічною територією у свій час заселеною запорізькими козаками. Цікавими тут є свідчення російського генерал-лейтенанта Михайла Свечина, який приїхав у травні 1918 р. до Києва на чолі посольства Всевеликого Війська Донського. М. Свечин, знайомий з П. Скоропадським ще з довоєнних часів, згадував як у кабінеті гетьмана побачив карту, де зображували «південь Росії з прилеглими до нього сусідами». Він запитав, що на карті західний кордон Української Держави проходив по старому російсько-австрійському, тоді як на сході до України включалися Донецький вугільний басейн, Таганрозький округ, місто Ростов, вся Кубанська область і порт Новоросійськ [12].

П. Скоропадський з гордістю пояснив: «Українська Держава як бачиш не мала держави». М. Свечин, перебуваючи під враженням побаченого, дорікнув гетьману про те, чи автори карти не далеко зайшли, включивши чужі території (південно-східні землі) до України. На що П. Скоропадський відповів: «Анітрохи, адже Кубань – це насамперед Запорожці і всі говорять по-українськи». Забувши про дипломатичну етику, М. Свечин почав сперечатися зі Скоропадським відносно території донських і кубанських козаків і почав доказувати, що за такого широкого розмаху може статися, що Україна знайде за потрібне претендувати на Волгу, Урал і Сибір, щоби з'єднатися з низкою поселень українських переселенців на р. Амур [12].

Гарно характеризує погляди гетьмана на Кубань як на українську етнічну територію і його промова, сказана на урочистому сніданку з нагоди прибуття кубанської делегації. Тоді гетьман проявив радість, що може вітати кубанських козаків, нащадків славного війська запорозького, котрі у своїй боротьбі за волю України змушені були перейти з Дніпра до Кавказьких гір, де не дивлячись на різні перепони, залишилися «вірними синами Неньки-України». А далі гетьман підкреслив: «З огляду на це я сподіваюсь, що й тепер славні Кубанці підуть разом з молодією Українською Державою, щоб здійснити ті гарячі мрії, котрі являлись керовничою зіркою для наших батьків» [9].

Свої погляди на Кубань, як на українську територію, П. Скоропадський підкріплював не лише історичними розвідками про даний регіон, а й статистичними відомостями про місцеве населення. Зокрема, гетьман знав, що за да-

ними Першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р. українці становили значний процент на землях, що пізніше будуть асоціюватися з Кубанською Народною Республікою. Так, у Кубанській області носіїв української мови було 908818 чоловік (47,4%), тоді як російськомовних налічувалось 816734 (42,6%), у Чорноморській губернії – 9525 (16,1%) і 24635 (42,9%), а у Ставропольській губернії – 319817 (33,6%) і 482495 (55,2%) [13]. Тобто кількість тих, хто розмовляв українською мовою, становила більшість саме на землях Кубанського козацького війська, тоді як на Ставропольщині та Чорноморщині україномовні займали лише друге місце. Втім ні для кого не було секретом, у тому числі і для П. Скоропадського, що під час перепису 1897 р., особливо на Північному Кавказі, царські чиновники багатьох українців записували як російськомовних. Та й загалом перепис враховував людей не за національною ознакою, а за мовою, а це у свою чергу давало можливість чиновникам спотворювати дані на користь збільшення російського елементу, тим самим не показуючи реальної картини співжиття етносів на теренах багатонаціональної імперії.

Крім цього на погляди гетьмана щодо Кубані та її можливого прилучення до України впливали і різні петиції та делегації від українського населення Кубані та Чорноморщини. Наприклад, ще до гетьманського перевороту, 4 січня 1918 р. представники 29 зареєстрованих організацій Новоросійська, що зібралися на заклик Чорноморської Української Ради, ухвалили резолюцію про включення Чорноморської губернії до складу УНР. Виходили вони з того, що Чорноморську губернію економічно, етнографічно, культурно і навіть географічно «неминуче тягне до України» [8]. Вже за Гетьманату окрім кубанської офіційної делегації М. Рябовола була послана ще одна, але від Кубанської Української Національної Ради на чолі з громадським діячем (з іногородніх) Т. Левицьким. Кримська газета «Волна» писала, що ця делегація, перебуваючи проїздом у Ростові-на-Дону, заявила, що метою поїздки до Києва є «введення переговорів з Українським урядом про приєднання Кубані до України» [14]. Сам же гетьман про неї говорив наступне: «Чорномор'я надіслало для мене дуже толкову депутацію, з якою у нас був розроблений весь план дій для боротьби з більшовиками» [15].

Окрім прагнення прилучити Кубань до України із-за етнічної та культурної близькості, П. Скоропадським керували ще й деякі інші

мотиви. В першу чергу гетьман розумів яке важливе стратегічне значення для України займає Кубань у геополітичному, військовому та економічному відношенні. На думку відомого історика Ю. Терещенка, гетьман висував завдання поширення геополітичного впливу на великому просторі козацьких території від Кавказького Причорномор'я до Каспію, де крім місцевих народів (кавказькі народи, калмики, казахи) та козаків (кубанських, донських, терських, уральських) проживали «потужні анклавні українських колоністів, які простяглися довгою смугою аж до Тихоокеанського узбережжя» [16]. Створення міцного союзу з козацькими та кавказькими державами давало реальну можливість обмежити головного ворога української самостійності – російський абсолютизм. Також, на думку Ю. Терещенка, гетьман, маючи за мету міцно закріпитися на Чорному морі, ставив завдання тісно прив'язати до Української Держави Бессарабію, Крим і Кубань, значною мірою заселених українцями [16].

З такою думкою авторитетного науковця у дечому можна погодитись. У владних українських кабінетах дійсно шли розмови про можливість тісніший союз, конфедерацію чи федерацію Української Держави, Дону, Кубані, Тереку та держав Кавказу. При цьому у різних ідеях Українській Державі, навіть при формальній рівності інших можливих суб'єктів, все рівно відводилась домінуюча роль. І хоча обговорення таких задумів не перейшло до їх реалізації, сам факт їх існування дещо підтверджує тези Ю. Терещенка.

Окрім цього у задумах гетьмана Кубані, так само як і Донщині, відводилося важливе місце у боротьбі з більшовиками. П. Скоропадський прекрасно розумів, що надаючи зброю кубанцям, він тим самим передає їй Добровольчій армії з її антиукраїнськими настроями. Про це він так говорив: «Взагалі, у цьому відношенні для боротьби з більшовиками я допомагав, чим тільки міг, інколи на шкоду, скажу, собі». При цьому, за його словами, німці, хоч і відносились до нього добре, проте оточили уважним наглядом, а тому видача зброї М. Алексєєву та А. Денікіну завжди представляла певне ускладнення [15].

Проте Кубань була для України не просто союзником по антибільшовицькій боротьбі, а передбачалося, що обидві держави будуть триматися разом і в можливій Російській федеративній демократичній республіці. Є багато фактів, коли кубанські депутати-чорноморці ставили вимогу побудови федера-

ції лише за наявності там України. І з такою позицією їхні політичні опоненти-лінійці, так само як і Дон, повинні були рахуватися. Про важливість Кубані у планах гетьмана писав у своєму щоденнику і керівник УТА Д. Донцов. Зокрема, засновнику «інтегрального націоналізму» із розмови з П. Скоропадським про кубанську делегацію стало зрозуміло, що гетьман співчуває прилученню Кубані до України. Тим самим очільник Української Держави хотів розбити Південно-Східний Союз, який, на його думку, «ліплять німці з росіянами» [17].

Ще однією причиною, чому Кубань займала важливе місце у задумах гетьмана, була його ідея українського козацтва. Над реалізацією свого задуму гетьман працював досить довго, оскільки в уряді був значний спротив цьому. І лише 16 жовтня 1918 р. після затвердження був опублікований «Універсал про відновлення українського козацтва» [18]. Однак часу на практичну реалізацію ідеї українського козацтва вже не було, оскільки назрівали події, що потім привели до скинення гетьманської влади. Відомим фактом є те, що відродивши на Україні козацтво, П. Скоропадський цим самим планував створити з нього військову та соціальну опору гетьманського режиму. Крім цього, на думку відомого історика Н. Полонської-Василенко, відродженням козацтва гетьман прагнув «втягти в орбіту» Української Держави інші козацькі землі – Дон, Кубань тощо [19]. Тобто ідея українського козацтва передбачала не тільки вирішення внутрішньополітичних завдань, а й зовнішньополітичних. Також цілком зрозуміло, що у відновленні козацтва гетьману потрібен був досвід кубанських козаків (до речі чимало їх служило в Армії як Української Держави, так і УНР). Більш того досвід військової організації кубанського козацтва гетьман вважав дуже корисним для організації національних Збройних Сил. Певним чином про це згадував П. Макаренко, який перебував у жовтні 1918 р. у Києві як член Кубанської надзвичайної місії на Україні. За словами П. Макаренка, 29 жовтня 1918 р. гетьман просив його та іншого члена місії О. Ткачова негайно зв'язатися з кубанським урядом про можливість відправлення в Україну двох дивізій кубанських козаків, які могли б стати військовим центром, навколо якого б організувалась українська армія. Своє прохання гетьман обґрунтовував уходом німецьких військ, малою чисельністю офіцерського складу та неможливістю захистити Україну від більшовиків [20].

Отже, із поглядів П. Скоропадського на Ку-

бань стає зрозуміло, що він дійсно прагнув із багатьох міркувань прилучити до України історично, культурно, етнічно близьку їй Кубань. Втім тоді задається питання: «А чому він цього не зробив?». Частково відповідь на це дав гетьман у своїх спогадах про кубанську делегацію. Так, він згадував, що були пропозиції про укладення союзу і навіть, більше того, щоб Кубань ввійшла на правах автономії до України. Він писав: «Я цього дуже хотів, але вважав, що з цією справою поспішати не треба. Для мене, по-перше, неясно було, що робиться на Кубані та Чорноморщині, які там дійсно настрії по відношенню до цього питання, по-друге, я думав, що важливіше всього, перед тим як залучити до себе інші області, добитися порядку у себе. Раз це буде досягнуто, то багато областей самі собою до нас прийдуть. Німці, з якими мені доводилось говорити про це і без яких я не міг фактично вжити серйозних військових дій, весною і на початку літа не мали визначеної лінії поведінки» [15].

Безумовно така дещо скромна відповідь П. Скоропадського не повністю розкриває дане питання. Тому розберемо фактори, що змушували його не поспішати з прилученням Кубані більш детально.

По-перше, це дійсно погана поінформованість гетьмана про реальний стан справ на Кубані та Чорноморщині. Вже зі спогадів П. Скоропадського стає ясно, що він не знав основних політичних «гравців» даного регіону. Зокрема, голову кубанської делегації М. Рябовола він називає «якимось Рябовим» [15]. Це при тому, що М. Рябовол був головою Законодавчої ради КНР, лідером кубанців-чорноморців, великим симпатиком України, затятим «самостійником» і просто авторитетним і шановним діячем, до якого дослухалися на Кубані та Дону, навіть, політичні опоненти. Так само очільник Української Держави був недостатньо обізнаний і про поділ кубанських козаків на чорноморців (нащадків запорожців, українців) і лінійців (нащадків донців, росіян), про поділ іногородніх на українців і росіян, про конфлікт іногородніх і козаків тощо. Про погану обізнаність Скоропадського говорить і В. Іванис. Останній голова кубанського уряду, розказуючи про кубанську делегацію М. Рябовола, згадує, що українські кола уявляли «фальшиво» відносини, що мали встановитися між Україною та Кубанню. Гетьман, навіть, спочатку думав призначити на Кубань якогось генерал-губернатора. Довелося кубанцям пояснювати очільнику Української Держави про успадковані від Запорізької Січі

традиції виборності кошового отамана, що суперечили призначенню згори [21]. Втім той же В. Іванис зазначив, що незважаючи на автономію, чи федерацію, чи інший формальний статус зв'язку Кубані з України, між делегацією М. Рябовола й українськими владними колами, принципових розходжень і суперечок у цьому не було [21]. Таким чином справді П. Скоропадський мав погану обізнаність про настрої на Кубані, але це великою мірою пояснюється низкою об'єктивних чинників.

Другий фактор – непослідовна, інколи двоїста та незрозуміла позиція лідерів КНР відносно України. І дійсно суспільно-політична ситуація на Кубані була досить важкою для розуміння. Навіть в еміграції, як це яскраво видно з відомого дискурсу П. Сулятицького та Л. Бича, кубанські державотворці мали серйозні розбіжності у поглядах на історію КНР. Намагаючись маневрувати між українофільськими козаками-чорноморцями, русофільськими козаками-лінійцями, «ура-козаками» (стояли за союз з козацькими областями та протиставляли себе українцям і росіянам), горцями, іногородніми, лідери Кубані прагнули знайти серединний шлях, який би задовольнив всіх. Але цього у зв'язку з громадянською війною та незавершеною еволюцією національної ідентичності серед козаків було важко досягти. Тому провідники Кубані лавірували між Україною, Росією (Добровольча армія) та козацькими Доном і Терекком, ситуативно намагаючись від кожного знайти вигоду для своєї Батьківщини. Як наслідок, політика Кубані виглядала суперечливою та двоїстою, а між кубанцями виникали непорозуміння. Досить гарно це описав у своїх спогадах відомий кубанський державний діяч П. Макаренко. Він нагадував як 19 вересня 1918 р. кубанський військовий отаман О. Філімонов, представник проросійського табору, на засіданні Ради переконував присутніх зберегти кубанські війська у повному підпорядкуванні А. Денікіну, який прагнув знищення самостійної Української Держави. Поряд з цим 29 вересня той же отаман підписав Грамоту до гетьмана України, де йшлося про спільність інтересів, добросусідські відносини та могутній, братський союз обох держав. Виходячи з цього, П. Макаренко називає отамана О. Філімонова «безпринципним політичним хамелеоном» і нагадує про позитивні для Кубані сторони відносин з Україною та весь негатив, отриманий від співпраці з Добровольчою армією [22].

Втім треба сказати, що все ж більшість важливих доленосних рішень у Кубані залежало

від козаків-чорноморців, які, за винятком отаманства, мали серйозні важелі впливу в уряді та Законодавчій Раді. Яскраво ілюструє це Новочеркаська рада, яка обговорювала можливість включення Кубані до України. На ній після бурхливого емоційного виступу генерала Добровольчої армії М. Алексеєва про недопустимість цього, присутні кубанські діячі, більшість з яких були чорноморцями, проголосували проти переговорів М. Рябовола про вхід до України. Зокрема, «Проти» проголосували чорноморці Л. Бич, П. Макаренко, Г. Омельченко, Г. Білий, С. Білий, Г. Омельченко, лінійці Д. Скобцов, П. Каплін тоді як «ЗА» виступили чорноморці К. Безкровний, С. Манжула та горець А. Намітоков [21].

Третій фактор – німецький чинник. Німецька імперія, будучи окупантом і маючи статус союзника, значною мірою контролювала внутрішньо- та зовнішньополітичне життя Української Держави. Саме вона забороняла гетьману формувати українські війська, побоюючись їх. Вона ж, не маючи єдиної позиції серед свого керівництва відносно долі України та Росії, намагалася тиснути на гетьмана у його політиці з РСФРР, Кримом, Доном, Кубанню й ін. З іншої сторони, німецькі війська були запорукою певної стабільності та мілітарною опорою для гетьманського режиму, оскільки вони боролися з повстанцями та зберігали Україну від більшовицької Росії.

Четвертий фактор – відсутність суспільно-політичної стабільності в Україні. Антигетьманські повстання, різноманітна економічна експлуатація України та безчинства зі сторони німецьких та австро-угорських окупаційних військ, відсутність підтримки гетьмана як з боку суспільства, так і російських та українських національних кіл, агітація проти нього з боку українських партій та інше аж ніяк не сприяли стабільності в Українській Державі та її позитивному іміджу. Тому гетьман був цілком правий, що потрібно було навести порядок у себе, а потім братися за інших. Втім відмічаємо і те, що у порівнянні з більшовицькою Росією чи тою самою Кубанню, Українська Держава була зоною стабільності, в якій все ж був правопорядок і можливість відчувати людині себе захищеною та ситою. Тому не дивно, що десятки тисяч емігрантів з «червоної» Росії прагнули потрапити в Україну, а російські офіцери, перебуваючи у Києві чи Одесі, аж ніяк не прагнули їхати на Дон і записуватись у ряди Добровольчої армії.

П'ятий фактор – відсутність Криму та Чорноморського флоту. Будучи стратегом, гетьман

не міг не розуміти, що не володіючи Кримом і Чорноморським флотом, було б дуже важко втримати Кубань під контролем, тим більше коли не було прямого сухопутного кордону. Прилучення Криму й отримання Чорноморського флоту було однією з найперших зовнішньополітичних цілей гетьмана. Втім успіхів у цьому вдалося досягти лише восени, але листопадова революція у Німеччині з подальшим антигетьманським повстанням поховали всі ці надії.

Шостий фактор – позиція Дону. Всевелике Військо Донське було важливим партнером, а пізніше союзником Української Держави. Поряд з цим донський отаман П. Краснов мав свої плани на Кубань і на входження її у Донсько-Кавказький союз (або Північно-Східний союз). Тому Донщина було противником ідеї зближення Кубані й України та всіляко цьому противилася (зокрема тиснула на лідерів КНР). У свою чергу, Україна, намагаючись не зіпсувати гарні відносини з Донщиною, вела досить обережну політику щодо Кубані.

Сьомий фактор – можливий конфлікт з Добровольчою армією. Взаємини гетьмана з керівниками Добровольчої армії були надзвичайно важкі. Гетьман вірив, що і він, і М. Алексєєв, і А. Денікін ведуть одну і ту ж боротьбу зі спільним ворогом – більшовиками. А тому гетьман намагався всіляко підтримувати їх, у тому числі зброєю чи перекиданням російських офіцерів. Він мав певні сентименти стосовно Росії, вірячи, що вона буде вдячна Україні за допомогу у порятунку, а її нова широко децентралізована федеративна державна версія дасть змогу і Україні, і Дону, і Кубані й іншим суб'єктам самостійно розвиватися. Тому можна припустити, що П. Скоропадський, маючи певні сподівання на розуміння з боку Добровольчої армії, намагався уникнути конфлікту з нею. І ситуація навколо Кубані безпосередньо була з цим пов'язана. Втім керівники Добровольчої армії, будучи централістами, аж ніяк не поділяли таких державотворчих поглядів гетьмана та засуджували будь-які прояви «самостійництва». Вже захопивши Кубань, Добровольча армія на чолі з А. Денікіним своєю антиукраїнською політикою й антигетьманською підривною діяльністю цілком показала, що допомогу від гетьмана вона сприймала без вдячності, а як належне їм.

Не дивлячись на ці всі фактори, відмічаємо, що навіть після приходу Добровольчої армії на Таманський півострів Українська Держава на чолі з П. Скоропадським ніколи не забувала про Кубань та інтереси місцевих українців. Во-

на підтримувала матеріально тамтешні українські організації та відправляли туди свої державні представництва. Восени 1918 р. було надіслано українським консулом у Катеринодарі П. Понятенка (він же П. Дмитренко). Український дипломат доповідав у Київ, що досить дивно, як кубанський уряд, отримавши колись певну допомогу з України, дозволяє на своїй території ганьбити уряд, здавалося б дружньої держави. «Я вже не кажу про тенденційне освітлення подій в Україні, яке робить місцева преса, – продовжував П. Понятенко, – це її право по своєму трактувати події, але виливати помії на Україну та її уряд – це вже не годилося би дружній державі допускати» [23].

20 вересня консульським агентом 1-го розряду до Пятигорську було призначено полковника барона Ф. Боржинського. А 8-го листопада його ж підвищили до міністра-резидента Української Держави при кубанському уряді, що сприяло підвищенню дипломатичного рівня у відносинах з КНР [5]. У своїй доповіді від 28 листопада дипломат писав про зацікавленість кубанського уряду в Україні та про наявність значного українського елементу у місцевих територіях. Зокрема, він відзначав, що на території Кубанської області з іногородніх (половина всіх кубанців) близько 80% українців, на Чорноморщині з усього населення їх – 75%, а на Ставропольщині – також 75%. Доводячи необхідність розширення дипломатичного представництва на території даного регіону з обов'язковим призначенням повноважного посла до Кубані, Ф. Боржинський вірив, що реалізація цих його прохань приведе до захисту тамтешніх українців від дій Добровольчої армії та подальшому зближенню цих територій з Україною. Він писав: «Коли ж наша Держава буде мати свого Посла біля Уряду Кубані Добровольча армія буде змушена погодитися з сим, бо Уряд, що визнає його, повинен буде й захистити, а в силу козацьких традицій в разі образи бажаного для козацтва гостя, тим більше офіційного представника рідної і приязної Держави, може повстати до оборони його усе козацтво і з сим Добровольча армія буде завжди рахуватися» [24].

Втім дипломатичний статус Ф. Боржинського аж ніяк не врятував його від переслідувань та арешту з боку Добровольчої армії. Відпущений за умови виїзду свого з Кубані, полковник вирішив рухатися до Києва, щоб отримати інструкції від нової влади. 13 лютого 1919 р. на залізничній станції Волноваха дипломатичний вагон Ф. Боржинського був оточений Добровольчою армією. А вже у

ніч на 14 лютого в Юзівці українського міністра-резидента та його співробітників піддали військово-польовому суду. Ф. Боржинського як російського офіцера, що перейшов на службу самостійній Україні, було негайно розстріляно «За зраду Росії» [3].

У ніч на 14 червня 1919 р. у Ростові було підступно вбито бійцями Добровольчої армії великого патріота Кубані та України М. Рябовола. 7 листопада 1919 р. було повішено рішенням військово-політичного суду кубанського державотворця священика О. Кулабахова. На повішеному, ніби як на глум, прикріпили табличку до грудей «За зраду Росії та кубанського козацтва» [25]. А далі слідував розгін Кубанської Ради, переслідування кубанських самостійників, вбивства простих кубанців та інші злочини Добровольчої армії.

Побачивши це все, кубанські козаки, які за різними даними становили від 65 до 85% Добровольчої армії, зневірилися і зненавиділи її та почали дезертирувати. Це і стало однією з причин поразки «білих» у громадянській війні. Опинившись на еміграції, багато кубанських провідників, таких як Л. Бич, Ф. Щербина, Г. Омельченко, В. Іванис, К. Безкровний та інші, запам'яталися як українські національні діячі, що відзначилися на громадському, культурному, науковому поприщі. Втім із здобуттям незалежності Україна забула про них, як і про Кубань. Історія з перенесенням у 2008 р. могили кубанського українського історика Ф. Щербини із Праги у Краснодар і мовчазна згода на це української влади є гарним тому доказом [26; 27].

Отже, П. Скоропадський безумовно прагнув приєднання Кубані до Української Держави, оскільки сприймав її як українську етнічну територію, природного союзника України як на зовнішньополітичній арені, так і по антибільшовицькій боротьбі. Втім його задумам відносно Кубані та прилеглих земель заважала низка факторів: об'єктивних (несприятливе міжнародна ситуація, відсутність політичної стабільності в Українській Державі та серед кубанського козацтва тощо) та суб'єктивних (непослідовність провідників КНР щодо України, нерозуміння реалій життя на Кубані з боку П. Скоропадського та його прагнення не йти на конфлікт з Добровольчою армією як союзною антибільшовицькою силою). Державотворчі погляди П. Скоропадського, як і трагічна історія Кубанської Народної Республіки, можливо покажуть українському суспільству та

українській політичній еліті, що не треба забувати уроків минулого, а навіть, дещо використовувати звітти для сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Білий Д. Українці Кубані в 1792-1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей / Д. Білий. – Львів – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. – 543 с.
2. Коваль Р. Кубанська трагедія / Р. Коваль // Кубанська Україна. – К.: Дюкор, 2002. – С. 257-299.
3. Польовий Р. Кубанська Україна / Р. Польовий. – К.: Дюкор, 2002. – 304 с.
4. Бойко О. Територія, кордони і адміністративно-територіальний поділ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918) / О. Бойко // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. – Вип. 3. – 2009. – С. 217-232.
5. Дацків І. Дипломатична діяльність Гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії / І. Дацків // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. – 2011. – Вип. 6. – С. 273-294.
6. Матвієнко В. Українська дипломатія 1917-1921: на теренах постімперської Росії / В. Матвієнко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 373 с.
7. Соловійова В. Діяльність українських дипломатичних представництв в новопосталих державах, заснованих на теренах постімперської Росії за Гетьманату П. Скоропадського / В. Соловійова // Гуманітарний журнал. – 2010. – № 1-2. – С. 78-85.
8. Сулятицький П. Нариси з історії революції на Кубані / П. Сулятицький. – Прага, 1926. – С. 132-134.
9. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 р. / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1930. – С. 196-197.
10. Іванис В. Боротьба Кубані за незалежність / В. Іванис. – Мюнхен: УТГ, 1968. – С. 47
11. Снегірьов Д. Самостійна Кубань. 94 роки проголошення незалежності [Електронний ресурс] / Д. Снегірьов // Українська правда. Історична правда. – 16.02.2012. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/16/73462/>
12. Свечин М. Записки старого генерала о былом / М. Свечин. – Ницца, 1964. – С. 162-163.
13. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=0>
14. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2008. – С. 154.
15. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ–Філадельфія, 1995. – С. 237-238.
16. Терещенко Ю. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Ю. Терещенко // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 33.
17. Донцов Д. Рік 1918 / Д. Донцов. – Торонто – Онтаріо: Гомін України, 1954. – С. 32.
18. Державний вісник. – 1918. – 16 жовтня.
19. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – Т. 2. – К., 1992. – С. 504.
20. Трагедія казачества (Очерк на тему: Казачество и Россия). – Ч. 1. 1917-1918. – Прага, 1933. – С. 232.
21. Іванис В. Стежками життя (спогади) / В. Іванис – Новий Ульм, 1959. – С. 120-122.
22. Трагедія казачества (Очерк на тему: Казачество и Россия). – Ч. 1. – С. 178.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.3766, оп.3, спр.2, арк.33.
24. Там само, ф.3766, оп.1, спр.141, арк.50-54.
25. Скобцов Д. Три года революции и гражданской войны на Кубани / Д. Скобцов. – Т. 2 – Париж, 1962. – С. 129
26. Пеленська О. Наші – не наші могили [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 26.02.2009. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1500042.html>
27. Про перепоховання Федора Щербини [Електронний ресурс] // Українці Росії Кобза. Незалежний сайт діаспори. – 05.09.2008. – Режим доступу: <http://kobza.com.ua/visnyk-krasnodar/2445-pro-perepohovannja-fedbra-shcherbyny.html>

Пасічник Іван Кубань у державотворчих поглядах Павла Скоропадського

У статті проаналізовано державницькі погляди гетьмана Української Держави П. Скоропадського на Кубань та її значення для України. Розкрито мотиви, якими керувався гетьман у своєму баченні спільного майбутнього України та Кубані. Показано об'єктивні та суб'єктивні фактори, які стояли на перешкоді планам по об'єднанню Української Держави та КНР. Поряд з цим гарно представлена важка суспільно-політична ситуація, в якій опинилося кубанське козацтво у 1917-1918 рр.

Ключові слова: Кубань, КНР, П. Скоропадський, гетьман, Українська Держава

Пасечник Иван Кубань в государственных взглядах Павла Скоропадского

В статье проанализированы государственные взгляды гетмана Украинского Государства П. Скоропадского на Кубань и ее значение для Украины. Раскрыты мотивы, которыми руководствовался гетман в своем видении общего будущего Украины и Кубани. Показано объективные и субъективные факторы, которые стояли на пути планам по объединению Украинского государства и КНР. Наряду с этим хорошо представлена тяжелая общественно-политическая ситуация, в которой оказалось кубанское казачество в 1917-1918 гг.

Ключевые слова: Кубань, КНР, П. Скоропадский, гетман, Украинское государство

Pasichnyk Ivan Kuban in the state-views of Pavlo Skoropadsky

The article focuses on the role and place of the Kuban in state views of Hetman of the Ukrainian State Pavlo Skoropadsky. Motives which was followed by P. Skoropadsky in his projects on Kuban are analyzed. Subjective and objective factors which prevented plans on the union of the Ukrainian State and Kuban People's Republic are exposed. The complexity of the socio-political situation in which the leaders of the CPR and Kuban Cossacks appeared in 1917-1918, is rotined.

Momentous events and decisions which affected on Ukrainian-Kuban relations are well represented in the article: activity of Kuban delegation of M. Ryabovola, ideas about sending Ukrainian troops to Tamansky peninsula, Novorossiysk meeting of leaders of the CPR, union of Kuban Cossacks with the Volunteer Army and others like that. The article is written on the basis of different sources: memoirs of Ukrainian and Kuban statesmen, archives (reports of diplomats of the Ukrainian State), statistical materials.

Author allows you to take a new look both on Ukrainian-Kuban relations in 1918 and on the decision by P. Skoropadsky territorial question of foreign policy of the Ukrainian State. In this research it is possible to get an answer for two key questions: «Why did not long-awaited connection of Kuban and Ukraine take place?» and «Why did Kubans suffer defeat in a fight for statehood?».

Keywords: Kuban, KPR, P. Skoropadsky, hetman, Ukrainian State

Рецензенти:

Кринко Є.Ф., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 14.06.2016 р.